

A 45-A ANIVERSARE A REVOLUȚIEI DE ELIBERARE SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ, ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIIMPERIALISTĂ

P.C.R. — forța națională cea mai activă în lupta pentru realizarea unei largi coaliții care a organizat și înlăptuit Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă de la 23 August 1944

GH. I. IONIȚĂ

„Actul de la 23 August 1944 nu a venit din cer, ci a fost rezultatul luptelor îndelungate ale poporului român, al faptului că partidul comunist, în alianță cu partidul socialist, cu celelalte forțe revoluționare și patriotice, s-au aflat tot timpul în fruntea luptei de apărare a intereselor vitale ale întregii națiuni”.

NICOLAE CEAUȘESCU

Există în istoria poporului nostru nenumărate evenimente remarcabile, pagini deosebite care, prin concentrația lor, prin sensul lor profund revoluționar, patriotic și prin perspectivele pe care le-au deschis destinului României îi stăruie în focarul conștiinței și te-ndeamnă să le cunoști plătă la cele mai mari adncimi pentru a le putea sesiza toate consecințele și învățămintele și pentru a le evoca și semenilor tăi spre a rămâne mereu vii în memoria neamului românesc, în pofida curgerii nesfârșite a timpului.

Un asemenea epocal eveniment îl reprezintă revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă începută în istorica zi de 23 August 1944, care a constituit actul energic de voință al întregii noastre națiuni, strălucită afirmare a hotărârii poporului român de a zdrobi orice dominație străină, de a fi liber și deplin stăpîn în țara sa, de a-și hotărî singur destinele.

Înlăptînd amplu și în multiplele-i implicații lupta îndelungată și glorioasă a poporului român pentru eliberare socială și națională, tovarășul Nicolae Ceaușescu, Secretarul general al partidului nostru, Președintele României Socialiste conchidea în magistrala Expunere — program rostită la Ședința comună din 28 noiembrie 1988 a Plenarei C.C. al P.C.R., a organismelor democratice și organizațiilor de masă și obștești: „*I-a revenit Partidului Comunist Român misiunea de cinste de a reprezenta forța națională cea mai activă în realizarea Frontului Unit Muncitoresc, de a uni forțele democratice împotriva războiului, pentru sabotarea mașinii de război fasciste și antihitleriste, în organizarea și înlăptuirea actului istoric de la 23 August 1944, a revoluției de eliberare socială și națională, an' ifascistă și antiimperialistă*”¹.

---

¹ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Ședința comună a Plenarei C.C. al P.C.R. a organismelor democratice și organizațiilor de masă și obștești*, 28 noiembrie 1988, Edit. politică, București, 1988, p. 19.

În prag de aleasă a 45-a aniversare a victoriei epocale de la 23 August 1944 ne îndeplinim o datorie de onoare din a evoca — în cele ce urmează — felul în care Partidul Comunist Român, purtător al unor îndelungate și glorioase tradiții de luptă revoluționară, patriotică, a îndeplinit cu cinste în fața istoriei și pentru istorie rolul de forță națională antemergătoare, care a organizat și înfăptuit actul istoric de la 23 August 1944, revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă*.

În tabloul sumbru și contradictoriu al timpului, Partidul Comunist Român, fără să fi fost o vastă organizație politică de masă — din cauze obiective și subiective pe care le-a analizat și le analizează istoriografia noastră cu măsura cuvenită — constituia singurul nucleu de împotrivire nu numai disciplinat, dispunând de structuri conspirative bine articulate, dominat de impulsul dăruirii revoluționare pînă la jertfă, dar și cu o largă și precisă cuprindere a convulsiilor sociale — pornind de la perimetrul național pînă la cel mondial, integrându-l pe primul în cel de-al doilea. Acesta era un partid înarmat cu o teorie social-politică încheagată, explicîndu-și istoria pe baza determinismului obiectiv și fiind el însuși în stare de a face istorie.

Meritul istoric al P.C.R. este cu atât mai nepieritor în fața istoriei pentru tot ceea ce a determinat prin actul petrecut la 23 August 1944, cu cît, hărăzuiți permanent de autoritățile statului, arestați în repetate rînduri, foarte mulți dintre ei, judecați, condamnați și întemnițați — de asemenea, în repetate rînduri — o serie de comuniști de primă linie și-au consumat ani mulți după grații. Pedepsele ce le-au fost aplicate unora dintre ei „ar fi trebuit” să fie executate încă mulți ani de zile înainte dacă n-ar fi intervenit actul istoric de la 23 August 1944.

În mod simbolic, în chip deplin justificat, să ne gîndim, cu deplin respect, în acest sens, la tovarășul Nicolae Ceaușescu, la faptul că — de cînd a intrat în mișcarea comunistă și pînă la 23 August 1944 — a fost în repetate rînduri arestat, anchetat, judecat și întemnițat pentru activitatea sa revoluționară, comunistă. Timp în care a continuat să lupte, învingînd cu eroism orice fel de obstacol.

După cum este cunoscut, și-n cazul său ca și al altor activiști de seamă ai partidului comunist internați în lagărul de la Tirgu Jiu pînă în preajma declanșării evenimentelor de la 23 August 1944, partidul a militat — pe baza unui plan chibzuit alcătuit — fie pentru pregătirea unei evadări, fie a eliberării din detenție. În cele din urmă, în ce-l privește pe tovarășul Nicolae Ceaușescu și pe alți activiști de seamă, cadre de bază ale partidului, datorită insistențelor față de autorități și administrația lagărului de la Tirgu Jiu au fost eliberați cu puțin timp înainte de 23 August 1944. Alte cadre de partid au fost ajutate să evadeze în același condiții sau au evadat pur și simplu. Aceste eliberări și evadări n-au fost nici pe departe întimplătoare. Ele erau efectul unor neîntrerupte eforturi ale partidului comunist, al unor temeinice căutări și pregătiri.

La 4 august 1944 pășea, în aceste condiții, dincolo de porțile ghimpate ale lagărului de la Tirgu Jiu, cu sentimentul datoriei patriotice și partinice împlinite, luptătorul revoluționar Nicolae Ceaușescu. În viața sa, a altor multor activiști de seamă ai partidului comunist începea atunci o etapă nouă, hotărîtoare în felul ei și asupra destinului României.

Este bine cunoscut faptul că situația concret-istorică a României intervenită imediat după instaurarea dictaturii militar-fasciste și pătrunderea trupelor hitleriste în țară, odată cu manifestarea primelor semne evidente ale cîrdășiei lui Ion Antonescu cu Hitler, a creat perspectiva unirii tuturor forțelor sociale și politice antidictatoriale, antihitleriste, pe o platformă comună, în pofida limitelor și divergențelor politice și ideologice care le separau la început și care au continuat să le separe și pe parcurs. Deci, pentru cazul României, problema în astfel de termeni a fost înscrisă în istorie. Starea de spirit a maselor și a multora dintre forțele politice față de dictatura antonesciană și de cîrdășia cu Germania hitleristă a însemnat: ostilitate din primul moment și continuu pe firul timpului. Unele forțe politice au dat inițial aprecieri de altă nuanță evenimentelor intervenite în viața României, în septembrie 1940 și imediat după aceea, clarificîndu-se treptat și integrîndu-se odată cu aceasta în frontul larg al rezistenței naționale antifasciste, antihitleriste și antiantonesciene.

* În elaborarea studiului de față am beneficiat de roadele bogate ale istoriografiei noastre privitoare la tema dată și, în primul rînd, de bogăția de informații documentare, de idei și concluzii prezente în volumele de documente apărute sub genericul *23 August 1944. Documente*, vol. I, II, III și IV, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1984—1985, precum și în monografia realizată de Ilie Ceaușescu, Florin Constantiniu, Mihail Ionescu pe tema: *200 de zile mai devreme*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1984.

Forța politică cea mai consecventă, care s-a ridicat de la început cu fermitate la lupta pentru răsturnarea regimului antonescian și pentru evitarea oricărei cîrdășii cu Germania hitleristă a fost Partidul Comunist Român. Într-un șir de documente fundamentale ale sale, în mod consecvent, P.C.R. a demascat gravele primejdii care planau asupra țării și asupra poporului român, chemînd forțele patriotice la unire și luptă. Dintre aceste documente, socotim neapărat necesar să amintim — pentru conținutul lor deosebit de fericit recordat la spiritul vremurilor, la necesitățile stringente ale luptelor revoluționare — Circulara C.C. al P.C.R. din 8 iulie 1941, Platforma Program a C.C. al P.C.R. din 6 septembrie 1941, intitulată „Lupta poporului român pentru libertate și independență națională”, Rezoluția C.C. al P.C.R. din ianuarie 1942 intitulată „Pierrea sau salvarea poporului român”, Hotărîrea C.C. al P.C.R. din iunie 1943, cu privire la realizarea Frontului Patriotic Antihitlerist și alte documente.

În esență, pornind de la interesele fundamentale ale poporului român, în aceste documente de linie era imbinată cerința luptei pentru răsturnarea dictaturii antonesciene și a dominației Germaniei hitleriste, ale cărei baionete constituiau sprijinul principal al regimului politic nou instaurat, cu lupta pentru restabilirea independenței și suveranității naționale. În acest sens, respectivele documente — după ce explicau caracterul național și internațional al luptei antihitleriste — enunțau măsurile preconizate să ducă la încetarea războiului contra Uniunii Sovietice, la eliberarea României de sub dominația hitleristă și la alăturarea ei Națiunilor Unite în lupta împotriva celui de-al III-lea Reich, la formarea unui guvern cu participarea reprezentanților tuturor forțelor patriotice, la eliberarea părții de nord-vest a României de sub dominația hitleristo-northystă, la arestarea și pedepsirea vinovaților de război și de crime împotriva umanității.

Din capul locului se impune a fi apreciat faptul că, în lupta eroică și grea în care se angaja, P.C.R. s-a bazat pe forța clasei muncitoare, a altor părți de oameni ai muncii, care — prin însăși condiția lor socială — resimțeau cel mai greu efectele dezastrului spre care era împinsă țara. Este de menționat, totodată, că în tot timpul dictaturii antonesciene și al războiului hitlerist, P.C.R., învingînd greutățile mari pricinuite de următorii săi, s-a menținut ca organizație politică centralizată și a condus organizații de masă, precum Uniunea Tineretului Comunist², Uniunea Patrioților³, Apărarea patriotică⁴, care, la rîndul lor, au activat fără întrerupere în pofida măsurilor severe aplicate de organele de represiune dictatoriale.

Sub conducerea sau sub directa îndrumare a comuniștilor, în acei ani ai grelelor încercări, s-au multiplicat și difuzat sute de manifeste, circulare și apeluri, s-au tipărit peste 25 de gazete, adecvate sarcinilor fundamentale ale etapei. Cel mai important mijloc de propagandă antihitleristă al comuniștilor, după încetarea apariției „Scintei” în noiembrie 1940, a fost gazeta „România liberă” al cărei prim număr a apărut la 28 ianuarie 1943, la București. În același timp, comuniștii și alți luptători democrați și patrioți români emigrați în U.R.S.S. dispuneau de postul de radio „România liberă” și de gazeta „Graiul liber” (destinată îndeosebi prizonierilor de război). În ce-i privește pe emigranții români din Franța, ei scoteau la Paris, gazeta „La Roumanie libre”, organ al comitetelor Frontului Național Român.

Trăsătura caracteristică a eforturilor Partidului Comunist Român din acei ani a constituit-o politica de unire a tuturor forțelor care își manifestau adversitatea față de dictatura antonesciană și de alianța nefastă cu cel de-al III-lea Reich. Desigur, concentrarea pe o platformă comună a tuturor forțelor rezistenței naționale antihitleriste și antiantonesciene — sarcina nr. 1 a momentului politic grav în fața căruia se afla poporul nostru — nu era o sarcină ușoară mai ales pentru un partid aflat în adîncă ilegalitate, cum era Partidul Comunist Român, împotriva căruia se manifestau — din interese politicianiste înguste, uneori cu aroganță — diverse partide și grupări politice burgheze, precum și o serie de virfuri ale vieții politice necomuniste sau deschis anticomuniste.

Cum însă nu altcuiva decît partidului comunist i-a aparținut inițiativa chemării tuturor forțelor antifasciste și antiantonesciene ale țării pe platforma unei mișcări naționale de rezistență și cum nici o altă forță politică nu s-a manifestat alt de vibrant pe acest tărîm, prin acțiuni de o combativitate care a impresionat pe toți observatorii direcți, treptat, de bună voie sau silite de împrejurări, toate celelalte partide, grupări și persoane s-au văzut în situația de a-și preciza poziția și de a veni încet, încet spre albia comună a mișcării de rezistență, singura cale de salvare a țării de la catastrofa către care era împinsă. Este meritul istoric al Partidului Comunist Român că în întregul cuprins între septembrie 1940 și 23 August 1944, a menținut ridicat to-

² Vezi detalii în *File din istoria U.T.C.*, Edit. politică, București, 1980.

³ Vezi Maria Covaci, Florea Druge, *Uniunea patrioților* în „Organizații de masă legale și ilegale, create, conduse sau influențate de P.C.R.”, vol. II, (1921—1944), Edit. politică, București, 1981.

⁴ Olimpiu Matichescu, *Apărarea patriotică*, Edit. științifică, București, 1971.

nuși) inițiativelor sale repetate și al acțiunii organizatorice și politice menite a conduce la alcătuirea și consolidarea neconținută a mișcării de rezistență națională antifascistă. Și nu altfel decât cu colaborarea tuturor partidelor, grupărilor, personalităților politice, a tuturor patrioților din țară în vederea realizării prevederilor documentelor elaborate de partidul comunist și difuzate larg, spre a ajunge la cunoștința tuturor celor interesați în lupta antifascistă și antiantonesciană⁵.

Socotind unitatea de acțiune a clasei muncitoare factorul hotărâtor al rezistenței naționale antifasciste și antiantonesciene, coloana vertebrală a unei largi și complexe alianțe patriotice antihitleriste la scara întregii țări, conducerea Partidului Comunist Român a stabilit și menținut legături strinse, în primul rînd, cu conducerea Partidului Social-Democrat. Cei mai mulți dintre aderenții acestui partid acționau împreună cu comuniștii și cu ceilalți antifasciști iar unii dintre conducătorii lui manifestau constante tendințe de colaborare. În pofida unor astfel de situații deosebit de evidente, în organele de conducere ale P.S.D. însă, mult timp, a rămas dominantă orientarea spre colaborarea numai cu partidele burghize național-țărănesc și național-liberal.

Rezistența națională antifascistă și antiantonesciană din România s-a manifestat în întregul interval care ne stă în atenție pe fondul desfășurării unei neconținute lupte a clasei muncitoare, a maselor largi populare împotriva dictaturii antonesciene și a războiului hitlerist.⁶ Formele acestei lupte au fost dintre cele mai diverse în țara noastră, dovadă evidentă a opoziției pe care forțele sociale și politice ale timpului o exercitau asupra dictaturii antonesciene, a cîrdășiei cu Germania hitleristă, a participării României la războiul antisovietic, nedorit de popor.

De o asemenea stare de spirit generalizată în întreg spațiul românesc și care a durat efectiv în tot intervalul de timp cuprins între instaurarea dictaturii antonesciene și prăbușirea ei au trebuit să țină cont toți factorii sociali și politici chemați să intre în alcătuirea rezistenței naționale antifasciste și antiantonesciene.

Reticențele manifestate un timp de către unii dintre acești factori — din motive mai mult sau mai puțin explicabile — au sfîrșit prin a fi negate de însăși evoluția evenimentelor, care ele însele au reclamat, treptat, cu toată acuitatea, părăsirea oricăror rezerve și manifestări opoziționiste și aderarea la platforma comună antifascistă, antiantonesciană a tuturor forțelor care, efectiv, aveau un cuvînt de spus și trebuiau să și-l spună în țara noastră și a poporului român de la catastrofa către care o îndreptau regimul antonescian și cîrdășia cu Germania hitleristă.

În legătură cu atitudinea diferitelor grupări burghize și a reprezentanților politici ai acestora se cuvine a menționa din capul locului că a fost diferită — de la o etapă la alta — ea parcurgînd un proces lent, determinat, în primul rînd, de evoluția crizei regimului antonescian — care s-a produs la sfîrșitul anului 1942, și care s-a adîncit la maximum —, adîncit apoi de dinamica creșterii stării de spirit antifasciste a populației, de înfrîngerile suferite pe front de trupele hitleriste și, nu în cele din urmă, de accentuarea crizei blocului statelor fasciste⁷.

Este prea bine cunoscut, s-a subliniat repetat în istoriografia noastră, că reprezentanții politici ai burgheziei l-au considerat pe Ion Antonescu o rezervă politică autentică a lor pentru perioada de dominație nazistă a Europei, exprimîndu-se deschis împotriva participării la guvern

⁵ În legătură cu circulația acestor documente — potrivit cu indicativul comunist: „Citește și dă mai departe!” —, în arhivele din țara noastră există un imens material documentar, provenit mai ales din sursele organelor dictatoriale de urmărire. Rezultă cu toată claritatea din asemenea documente că, față-n față cu încercările pe care le făceau pentru a împiedica pe comuniști să-și pună în aplicare planurile, autoritățile se vedeau în situația de a-și recunoaște înfrîngerile, căci drumul spre unitatea tuturor forțelor antifasciste, antihitleriste și antiantonesciene se contura tot mai vizibil, pe măsură ce se înalța în timp.

⁶ În mod sintetic problema este surprinsă de dr. Gheorghe Zaharia în *Insurecția poporului român din August 1944*, Edit. militară, București, 1979, p. 13—20; vezi și Gh. I. Ioniță, A. Simion, *Clasa muncitoare, forța socială fundamentală a mișcării antifasciste din România*, Edit. politică, București, 1974.

⁷ O foarte interesantă analiză pe aceste coordonate vezi în lucrarea lui Gh. Zaharia, *Insurecția poporului român din August 1944*, Edit. militară, București, 1979, p. 21 și urm. Vezi, în același sens, temeinicul studiu publicat de colonel dr. Ilie Ceaușescu, în „File din istoria militară a poporului român”, vol. I, studiul intitulat: *Aspecte contradictorii în atitudinea unor forțe politice burghize din România față de problemele militare și politice ale țării în perioada septembrie 1940 — august 1944*. Problema dată este amplu reflectată în cele patru volume 23 August 1944. Edit. științifică și enciclopedică, București, 1984—1985 și cunoaște nuanțări deosebite în lucrarea lui Ilie Ceaușescu, Fl. Constantin, Mihail Ionescu, *200 de zile mai devreme*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1984, p. 38—56.

a Gărzii de fier, firește, în primul rând, datorită cîrdășiei acesteia cu Germania hitleristă și, apoi, datorită demagogiei sale sociale și politice. Se cunoaște că asemenea reprezentanți politici ai burgheziei i-au felicitat pe Ion Antonescu pentru măsurile de înăbușire a rebeliunii legionare din ianuarie 1941 și i-au promis sprijinul lor nelimitat⁸.

Măsurile abuzive prin care Germania hitleristă a încercat să monopolizeze, aproape în întregime, comerțul exterior al României, paralel cu strădania de a întrerupe legăturile noastre tradiționale cu alte țări, au produs vii reacții de neliniște și chiar de împotrivire în rîndurile cercurilor de afaceri românești. De acest lucru autoritățile hitleriste au devenit tot mai conștiente. În ce privește Banca Națională, spre exemplu, aceasta a refuzat, în primăvara anului 1944, să mai efectueze plata produselor exportate în Germania, fără acoperirea contravalorii în aur. În situația creată, șeful direcției economice pentru sud-estul Europei din Ministerul de Externe al Germaniei hitleriste, Karl Clodius, consemna într-un raport: „Încercările noastre repetate de a îndemna guvernul român să-și schimbe atitudinea n-au dus la nici un rezultat... Guvernatorul Băncii Naționale (Al. Otulescu) a rămas pe poziția sa de respingere și a declarat, solidar cu întreaga națiune a Băncii, că el va trebui să demisioneze dacă s-ar rezolva chiar numai o parte din cererile germane”⁹.

În întreg intervalul de timp pe care-l avem în atenție, frământările cercurilor burgheze, mai ales nemulțumirile existente în rîndurile lor au creat terenul pentru producerea unor deplasări și grupări care au determinat o complicată dinamică a atitudinii reprezentanților politici ai acestora. Cu toate că se considerau și se și proclamau curent adepți ai sistemului constituțional parlamentar, iar pe plan extern își continuau orientările tradiționale spre Marea Britanie și Statele Unite ale Americii, sesizînd pericolul pe care îl reprezenta Germania hitleristă pentru interesele României, pentru viitorul ei, Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu, șefii partidelor național-țărănesc și național-liberale, au considerat, în momentul complex 1940, că atât timp cît cel de-al III-lea Reich domina Europa o înțelegere vremelnică cu aceasta era de neocolit. Așa se explică faptul că ei n-au făcut obstrucție la aducerea la putere a unui guvern care să se bucure de încredere la Berlin, așa se explică și faptul că ei l-au agreat în acel moment pe Ion Antonescu, considerîndu-l persoana indicată să preia cîrma în situația foarte complicată în care ne aflăm, spre care fusesem de fapt împinși. În ce-l privea, prea bine se știe, Ion Antonescu, a acceptat — fără a face vreun fel de obstrucție — propunerea celor doi lideri politici ai P.N.Ț și P.N.L. de a se lăsa libertatea de acțiune a partidelor respective la nivelul conducerii centrale și județene. În mintea celor doi lideri ai partidelor burgheze era cristalizat visul ca, în final, odată cu cîștigarea războiului de marile puteri occidentale, lor și numai lor — rezerva politică a acestei perspective — să le revină misiunea de a restabili sistemul de guvernare prezent în viața României înainte de 10 februarie 1938.

Samavolnicia legionarilor, caracterul banditesc al acțiunii lor politice i-au determinat, în mai multe rînduri, pe liderii celor două partide burgheze să se adreseze printr-un șir de memorii lui Ion Antonescu, cerîndu-i să pună capăt desmățului care nu putea produce decît mari convulsii sociale și politice. Ei imputau dictatorului faptul că nu reușea să garanteze „ordinea publică” și „averea particulară”. Ei obiectau, totodată, împotriva tendințelor Gărzii de fier de a monopoliza întreaga viață politică a țării și se manifestau ostili situației în care „Grupul etnic german” ajunsese să se manifeste ca un „stat în stat”. În legătură cu aceasta, liderii celor două partide burgheze nu-și puteau reține nemulțumirea pentru faptul că, în timp ce activitatea partidelor pe care le reprezentau fusese și era tot mai încorsetată, „Grupului etnic german” dictatorul nu considera potrivit a-i așeza în cale nici un fel de opreliște. Se cuvine a fi amintit și faptul că liderii partidelor burgheze n-au agreat nici aderarea României, la 23 noiembrie 1940, la Pactul tripartit, alcătuit, cum se știe, la 27 septembrie 1940, din Germania, Italia și Japonia; ei considerau că obligațiile politice și militare pretinse României în acest pact n-aveau decît să înțeoașeze perspectiva relațiilor țării noastre cu puterile occidentale.

Probleme divergente între liderii partidelor politice burgheze și Ion Antonescu au apărut și pe alte coordonate. Liberalii, de pildă, manifestau îngrijorarea lor profundă față de consecințele economice ale subordonării țării noastre Germaniei hitleriste și includerii ei în „programul

⁸ Vezi A. Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940 — ianuarie 1941*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1976.

⁹ Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. (în continuare sursa va fi citată prin siglă A.I.S.I.S.P.), fond 10, dosar 219, vol. V, filele 33—37 (fotocopie după originalul documentului aflat în Deutsches Zentralarchiv Potsdam. Auswertiges Amt. Handelspolitischen Abteilung (1936—1945), Händakten Clodius B.D. 68736, p. 334—348).

economic german”, măsuri care nu puteau fi urmate decît de reducerea rolului României la acela de furnizoare de materii prime și alimente¹⁰.

O problemă deosebită care a devenit obiectul adopțării unor poziții deschise față de Ion Antonescu din partea liderilor partidelor burgheze a constituit-o participarea României la războiul hitlerist. În timp ce grupările reprezentate de Ion Mihalache și Gheorghe Brătianu s-au manifestat pentru o participare limitată la războiul împotriva Uniunii Sovietice, altele — reprezentate de Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu, care nu credeau în victoria hitleristilor și nu o doreau, dar sperau într-o măcinare reciprocă sovieto-germană pînă la ultima limită și într-o victorie anglo-americană — au considerat că armata română nu trebuie să depășească limitele frontierei româno-sovietice de dinaintea sfîrșitului lui iunie 1940. În această viziune, Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu au făcut lui Ion Antonescu mai multe propuneri, începînd din toamna anului 1941, prin care li atrăgeau atenția asupra consecințelor grave ce vor urma în cazul continuării operațiunilor militare. Ei apreciau că trupele române trebuiau ținute în țară, reorganizate și întărite, pentru a fi oricînd gata să intre în dispozitiv pentru redobîndirea părții nord-vestice a țării și pentru a reprima acțiunile revoluționare ale maselor, acțiuni pe care le considerau inevitabile în întreaga Europă, la sfîrșitul războiului¹¹.

Este cunoscut, de asemenea, faptul că liderii P.N.Ț. și P.N.L., credincioși convingerilor lor, au întreținut — prin radio sau direct — legături cu reprezentanții ai puterilor occidentale, informîndu-i asupra situației politice și militare a țării, pregătînd terenul în perspectiva scontată de ei¹².

Cu toate că opoziția — pe diverse probleme — a cercurilor conducătoare ale P.N.Ț. și P.N.L. se limita doar la anumite aspecte ale politicii dictaturii antonesciene și nu viza — pînă la un anumit moment — înlăturarea acesteia, ea a influențat, nu avea cum să nu influențeze, evoluția crizei regimului respectiv, determinată treptat de înmulțirea actelor de împotrînire față de război, a conflictelor tot mai deschise dintre militarii români și cei hitleristi, de adîncirea divergențelor dintre virfurile burgheze și dictatura antonesciană, dintre acestea și cercurile Palatului regel.

Fără îndoială, printre factorii care au adîncit efectiv criza regimului, un rol determinat l-a avut evoluția de ansamblu a situației politice și militare a celui de-al doilea război mondial. În acest cadru se cuvine a sublinia rolul creării și consolidării coaliției antihitleriste¹³.

¹⁰ C. I. C. Brătianu, de pildă, la 18 decembrie 1940, adresîndu-se lui Ion Antonescu preciza că, în situația creată prin dominația europeană a Germaniei hitleriste, înțelegea, „să se concilieze interesele României cu ale Germaniei, dar nu să le sacrificăm” (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 103, dosar 8174, f. 72—73). Este de menționat că astfel de poziții au fost exprimate și în alte rînduri.

¹¹ Arhiva CC al PCR, fond 103, dosar 8174, filele 81—82. Vezi informații în sens larg la Gh. Zaharia, *lucr. cit.*, p. 24 și urm.

¹² În istoriografia noastră a fost înfățișată pînă în prezent poziția P.C.R. față de atitudinea politică a liderilor partidelor burgheze. Cunoscînd preocupările acestor lideri, concepțiile lor, inițiativele de a se afla, continuu, în strîns contact cu cercurile occidentale, dorința lor de a conlucra la o înlăturare a dominației hitleriste asupra României și de a se reveni la statutul politic intern și extern al țării de dinainte de 10 februarie 1938, comuniștii — prin reprezentanții lor autorizați — au atras sistematic atenția asupra faptului că o eliberare reală a țării, o schimbare fundamentală a rosturilor politice din România putea surveni numai ca urmare a unor transformări care să fie opera poporului român însuși. P.C.R. sugera — prin aceasta — că trebuiau abandonate orice încercări de determinare a evenimentelor în afara bizuirii pe factorul intern. Evident, pe o asemenea problematică au existat continuu și aprinse discuții, în urma cărora, treptat, s-au produs și clarificările necesare, mergînd pînă la aderarea cunoscută — la 20 iunie 1944 — a partidelor burgheze la Blocul Național Democrat, coaliția de forțe antihitleriste și antiantonesciene inițiată de P.C.R. cu aceste cercuri.

¹³ În acest sens, o puternică influență au avut răsunătoarele victorii obținute pe teatrele de luptă de către Uniunea Sovietică, țară care, purtînd pe umerii săi greul războiului, a dat cele mai mari jertfe în zdrobirea mașinii de război hitleriste. După cum se cunoaște, răsunătoarea bătălie pentru Moscova, din iarna 1941—1942, a spulberat mitul invincibilității mașinii de război germane și al „blitzkrieg”-ului. În ce privește bătălia de la Stalingrad și cea din Caucaz, din toamna anului 1942 și din iarna ce a urmat, au adus inițiativa strategică în mâinile Comandamentului sovietic și au produs o mare colitură în desfășurarea războiului. Au urmat victoriile de prestigiu de la Kursk și de pe teritoriul Ucrainei, din vara

Succesele remarcabile dobândite pe fronturile celui de-al doilea război mondial de coaliția antihitleristă au stimulat efectiv — în măsură din ce în ce mai evidentă pentru înseși organele antonesciene — lupta antihitleristă a românilor, pe front și în țară¹⁴. Nu reprezintă decât adevărul îndubitabil al istoriei — ce poate fi probat multiplu, cu forța de convingere a documentelor vremii — că lupta antihitleristă a poporului român a devenit în acele condiții adevărată piatră de încercare a patriotismului său robust.

O însemnătate deosebită prezintă, totodată, semnalaarea și analiza mai profundă a fricțiunilor și divergențelor care au apărut și s-au manifestat tot mai vizibil în acei ani între cercurile Palatului regal și Ion Antonescu, în legătură cu uzurparea de către acesta a celor mai importante prerogative regale, ceea ce a făcut ca rolul regelui să fie limitat, treptat, la unele activități aproape doar protocolare.

Treptat, factorii obiectivi interveniți în desfășurarea războiului, sporirea și diversificarea formelor de rezistență în rândurile ostașilor și ofițerilor români, ca și în cuprinsul țării, în rândurile populației, au determinat la Palatul regal începerea căutărilor unor soluții de diferențiere a pozițiilor proprii de celea ale lui Ion Antonescu¹⁵. În aceeași ordine de idei se cuvine a fi menționat faptul că în jurul Palatului regal au început treptat să se grupeze o serie de oameni politici, generali și ofițeri superiori, care, din motive diferite, ajunseseră fie să intre în conflict deschis cu Ion Antonescu, fie să aibă mari nemulțumiri din pricina politicii duse de acesta; cei mai mulți porneau în această direcție de la adversitatea față de „alianța” cu Germania hitleristă pentru care îl considerau vinovat principal pe Ion Antonescu. Pe asemenea coordonate, toți acești adversari ai lui Ion Antonescu și ai colaborării pe mai departe cu Germania hitleristă căutau soluții care, fără a provoca schimbări esențiale pe plan intern, să desprindă monarhia de dictatura antonesciană spre a rămâne Ion Antonescu singur vinovat în fața istoriei de toate celelalte cîte se petrecuseră din 6 septembrie 1940 și se petreceau în continuare.

Împotriva glasului rațiunii, a ceea ce comuniștii sugeraseră și sugerau, în mod repetat, cu privire la perspectiva realei eliberări a țării de sub dominația hitleristă prin acțiunea hotărâtă și unită a factorilor interni, politicienii grupați în jurul lui Iuliu Maniu și C. I. Brătianu își ancorau în continuare speranțele de „varianta bolcanică”¹⁶.

și toamna anului 1943, care au slăbit hotărîtor potențialul celui de-al III-lea Reich și au adîncit la maximum criza coaliției fasciste.

Totodată, tabloul stărilor reale de fapt, poate fi înțeles deplin doar în măsura în care celor mai sus înfățișate li se asociază semnificațiile succeselor raportate de trupele aliate occidentale pe fronturile din Africa și din Mediterana, debarcarea în Sicilia, înlăturarea lui Mussolini și debarcarea forțelor aliaților în partea sudică a Italiei.

Extrem de importantă a fost contribuția adusă de noul curs al desfășurării celui de-al doilea război mondial de amplificarea mișcării de rezistență antifascistă, antihitleristă în toate țările Europei. După cum este cunoscut, în Iugoslavia, lupta de partizani s-a transformat într-un eroic război național, organizat de comuniștii din această țară. În fapt, s-a creat un nou front în Europa, susținut de Armata Populară de Eliberare Iugoslavă, sub comanda mareșalului Iosif Broz Tito, care obliga pe agresori să țină, între 30 și 50 de divizii. Concomitent, în România, Grecia, Polonia, Albania, Italia, Franța și în alte țări, lupta de eliberare de sub ocupația sau dominația Germaniei naziste a luat proporții. Din detașamentele de partizani — în unele locuri — s-au constituit adevărate armate regulate, în măsură să elibereze mari porțiuni din teritoriile naționale așa cum s-au și petrecut lucrurile de fapt.

¹⁴ Este semnificativ, în acest sens, că la 18 ianuarie 1943, Ministerul de interne informa pe Ion Antonescu că soldații întorși de pe front își exprimau, în rîndul maselor, ura vehementă împotriva felului în care se comportau hitleriștii cu luptătorii români și că, și pe această cale, în mase se forma și se amplifica „o stare de spirit favorabilă propagandei democratice” (Arh. St. București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, pachet 6, vol. I, f. 17). Tot la fel, un document din 16 februarie 1943 semnala că muncitorimea bucareșteană urmărește cu atenție mersul războiului și „Intorsătura ce a luat” (A.I.S.I.S.P., dosar 33112/1950, vol. 13, f. 261, 319—321).

¹⁵ Este semnificativ de pildă, că în Mesajul de Anul Nou 1944, regele Mihai I nu a mai făcut elogii războiului, ci a pronunțat urări pentru o pace întemeiată pe justiție, libertate și concordie („Timpul” din 3 ianuarie 1944).

¹⁶ Winston Churchill, primul ministru al Marii Britanii, susținea o asemenea eventualitate a deschiderii unui nou front în Europa, în Peninsula Balcanică. După cum se știe, I. V. Stalin și F. D. Roosevelt, la Conferința de la Teheran, din toamna lui 1943 au respins acest plan. Chiar și după acest moment, liderii P.N.Ț. și P.N.L. mai sperau în posibilitatea realizării unei atari „variante”.

Evenimentele politice interne și externe — în general — și mai ales presiunile grupărilor burgheze nemulțumite datorită loviturilor repetate primite în interesele lor economice din cauza relațiilor inegale și defavorabile cu Germania hitleristă, i-au îndemnat pe Iuliu Maniu și C. I. C. Brătianu să-și înmulțească memoriile adresate căpeteniei dictaturii antonesciene. Întreaga lor concepție politică — cum rezultă din aceste documente — nu avea în vedere o implicare a maselor, a populației, de a căror ridicare la luptă, de altfel, se temeau; evident, de pe aceste poziții, respectivii nu vedeau posibile nici tendințele de dezvoltare a formelor active de rezistență antiantonesciană și antihitleristă în țara noastră. Evident, plasându-se pe asemenea poziții liderii PNT și PNL au refuzat sau au mimat, timp îndelungat, dialogul deschis cu partidul comunist.

Se cuvine a fi relevat că, în ce o privea, gruparea liberală condusă de Gh. Tătărescu a dat unele semne de realism și pînă în 1943, dar în acel an s-a pronunțat deschis pentru organizarea unei „Uniuni secrete”, concepută ca o alianță de partide politice burgheze dispuse să lupte pentru scoaterea României din cîrdășia cu Germania hitleristă¹⁷. Liderii partidelor burgheze au refuzat însă această propunere.

Agravarea contradicțiilor interne, deplasările și regroupările ce se produceau în rîndurile diferitelor categorii sociale și ale forțelor politice au determinat regimul antonescian să întreprindă — printr-o serie de reprezentanți ai săi — începînd de la sfîrșitul anului 1942, — acțiuni diplomatice cu Spania, Portugalia, Elveția, Italia și la Vatican, tatonînd ieșirea din războiul hitlerist pe baza unor înțelegeri cu puterile occidentale¹⁸.

Toate cele mai sus înfățișate au creat treptat un cadru istorico-politic favorabil conlucrării forțelor antihitleriste care, din motive diferite, cu interese deosebite de la caz la caz se pronunțau pentru ieșirea României din războiul dus alături de Germania hitleristă și, tot mai vizibil, pentru răsturnarea lui Ion Antonescu. Desigur, așa cum istoria a dovedit-o nu a fost posibil ca o asemenea coalitie să se realizeze dintr-o dată, într-o anumită zi și la o anumită oră, cu participarea tuturor celor interesați, a tuturor factorilor sociali și politici care trebuiau, în mod necesar, să se aple pe asemenea baricade. A existat o procesualitate, o evoluție pe care istoriografia noastră a elucidat-o într-o serie de lucrări și contribuții de real interes și de certă valoare, punînd accent pe analiza factorilor obiectivi și subiectivi care au facilitat succesul final¹⁹.

În prim-planul succeselor s-a înscris, firește, realizarea de către P.C.R. — la inițiativa și sub conducerea sa — a unor cooperări — mai bine conturate la început de an 1943 — a forțelor autentice democratice, patriotice, care înțelegeau profund rosturile mișcării de rezistență anti-hitleristă și antiantonesciană.

O mai mare disponibilitate spre asemenea cooperări — oricît de limitat înțelegese — au dovedit la început unele grupări politice burgheze precum cea liberală a lui Gh. Tătărescu sau cea țărănistă avîndu-i în frunte pe Ghiță Pop și Gr. Niculescu — Buzești. În acest plan, o semnificație deosebită au avut contactele stabilite de reprezentanții P.C.R. cu Gh. Tătărescu, cu care s-au discutat deschis probleme fundamentale ale momentului grav în care ne aflăm ca țară, ca popor.

Totodată, comuniștii au considerat că, în vederea valorificării tuturor căilor de asigurare a succesului acțiunii de scoatere a țării din războiul hitlerist și de sub dominația celui de-al III-lea Reich, putea fi de un deosebit folos contactul cu Palatul regal, atît regele Mihai I cît și

¹⁷ Gh. Tătărescu a tratat, în acest sens, cu șeful guvernului cehoslovac din emigrație, Eduard Beneš, cerîndu-i să tatoneze pe lîngă guvernul Uniunii Sovietice posibilitatea începerii unor tratative în acest sens.

¹⁸ Mihai Antonescu, vicepreședintele guvernului și ministrul afacerilor externe, cu acceptul unor politicieni italieni, a încercat chiar, în primăvara anului 1943, să determine guvernul italian la o acțiune concertată de acest gen. (R. Bova Scoppa, *Colloqui con due dittatori*, Roma, 1949, p. 74—75). Privind firul acestor tatonări, oficialitățile hitleriste au manifestat în forme violente nemulțumiri, mergînd pînă la a cere demiterea lui Mihai Antonescu din guvern și amenințînd, chiar cu înlocuirea guvernului antonescian cu unul legionar. În ce-l privește, Ion Antonescu s-a dovedit dispus să-și apere principalul colaborator dar, în schimb, a trebuit să cedeze presiunilor hitleriste, satisfăcînd noi propuneri și pretenții venite de la Berlin.

¹⁹ A se vedea, în primul rînd, valorosul material conținut, în acest sens, în colecția *File din istoria militară a poporului român*. Interesante studii au publicat de-a lungul timpului pe această problematică și revistele: *Anale de istorie*, *Revista de istorie*, *Lupta întregului popor*, *Revista Arhivelor*, *Era Socialistă*, *Magazin istoric* ș.a. Numărul mare și valoarea de excepție a celor mai multe din asemenea studii ne așează în imposibilitatea selectării și citării celor mai semnate dintre ele.

generalii și ofițerii superiori din anturajul său putând contribui la deschiderea perspectivei participării largi a armatei în înfăptuirea acestei acțiuni, ceea ce era de importanță capitală. În aceasta nu se afla nici un fel de intenție a comuniștilor de a abandona republicanismul politicilor lor tradiționale.

La începutul lunii septembrie 1943, din însărcinarea P.C.R., Lucrețiu Pătrășcanu a stabilit legături directe cu cercurile Palatului regal. Ne aflăm atunci într-un moment critic în care adncirea fricțiunilor și divergențelor dintre Ion Antonescu și cercurile monarhice — în frunte cu regele Mihai I —, transformarea acestor fricțiuni și divergențe în contradicții evidente — odată cu desfășurarea evenimentelor politico-militare și consolidarea coaliției antihitleriste —, împingeau aceste cercuri să accepte dialogul cu partidul comunist, firește un partid pe care nu-l agreau ba, mai mult, îl dușmăneau, un partid de care, însă, în acel context politic, trebuiau să țină cont, pentru că deja se impusese și se impunea pe zi ce trecea în realitatea complexă a României.

Analiza împrejurărilor care au sporit interesul și perspectiva realizării alianțelor preconizate de P.C.R. trebuie să înregistreze, în chip subliniat, momentul autodizolvării Internaționalei a III-a Comuniste, la 15 mai 1943, care a descătușat inițiativele de până atunci ale partidului nostru și perspectivele în ceea ce privea contactarea și stabilirea unor modalități de alianță și acțiune comună cu alte partide, cu grupări și forțe sociale, în special din rândul celor necomuniste²⁰. „Prin dizolvarea Internaționalei Comuniste — aprecia C.C. al P.C.R. în hotărârea adoptată sub titlul „Dizolvarea Internaționalei Comuniste și sarcinile Partidului Comunist din România”²¹ — a dispărut și ultima pielică din calea unirii tuturor forțelor naționale cu Partidul Comunist din România în lupta împotriva cotropitorilor hitleriști. Partidul nostru a fost eliberat de obligațiile sale, decurgând din regulamentele și deciziile Internaționalei Comuniste.

Sentimentul eliberării a însemnat pentru partidul nostru — între altele — și o ieșire deschisă la acțiune pentru realizarea unor largi coaliții de forțe sociale și politice, care militau și erau dispuse să se angajeze în acțiuni hotărâtoare pentru salvarea țării de la catastrofa spre care era împinsă.

Acesta a fost contextul istorico-politic în care, în toamna anului 1943, s-a înregistrat un prim mare triumf al luptei pentru realizarea largului front de rezistență națională antihitleristă și antiantonesciană — crearea Comitetului Frontului Patriotic Antihitlerist²². Răspunzând unor apeluri repetate pe care le adresaseră comuniștii, începând din iunie 1943, spre o colaborare pe baze largi antihitleriste și antiantonesciene, în lunile septembrie — octombrie 1943 au venit alături de P.C.R., aliniindu-se cu el, un număr important de organizații și grupări politice precum, Frontul plugarilor²³, Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România (M.A.D.O.S.Z.)²⁴, Partidul Socialist Tărănesc, Uniunea patrioților²⁵, Apărarea patriotică²⁶ ș.a. etc.

Făurirea acestei prime coaliții antihitleriste și antiantonesciene constituia o etapă importantă în procesul de unire a forțelor rezistenței românești, atesta maturizarea condițiilor necesare pentru ralierea pe platforma luptei comune în vederea doborârii dictaturii antonesciene, scoaterii țării din războiul hitlerist și înfocării armelor împotriva Germaniei hitleriste.

²⁰ Potrivit statutului de afiliere necondiționată la linia politică și directivele Cominternului — statut ce ne fusese rezervat din mai 1921, odată cu afilierea P.C.R. la acest organism internațional —, partidul nostru fusese împiedicat efectiv să conlucreze cu alte partide, grupări și forțe necomuniste care, de regulă, erau taxate drept profasciste, social-fasciste sau direct fasciste. Din această cauză a și progresat anevoios politica alianțelor preconizate de P.C.R., conform unei tactici și strategii juste, care în realitatea românească se dovedeau adecvate, cu reale perspective.

²¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 96, dosar 682, f. 21—22.

²² 23 August 1944. *Documente*, vol. I, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1984, p. 546—549.

²³ Gh. I. Ioniță, Gh. Țutui, *Frontul plugarilor*, București, 1970.

²⁴ L. Bányai, *Pe făgașul tradițiilor frățești*, București, 1971.

²⁵ Maria Covaci, Florea Dragne, *Uniunea patrioților, în Organizații de masă legale și ilegale create, conduse sau influențate de P.C.R. (1921—1944)*, vol. II, Edit. politică, București, 1981.

²⁶ Olimpiu Matichescu, *Apărarea patriotică*, Edit. științifică, București, 1971.

²⁷ La început a aderat și P.S.D. din inițiativa conducerii sale. După o lună de zile, însă, președintele său, Constantin-Titel Petrescu, a anunțat retragerea P.S.D. din Comitetul Frontului Patriotic Antihitlerist pe motiv că — preciza el — fără P.N.Ț. și P.N.L. această cooperare n-avea viitor (Vezi detalii în Gh. Zaharia, *op. cit.*, p. 30).

Situația generală de pe fronturile celui de-al doilea război mondial, atent urmărită în România de toate forțele social-politice, lăsa să se întrevadă din ce în ce mai clar — mai ales începând din a doua jumătate a anului 1943 — o schimbare a raportului de forțe în favoarea coaliției antihitleriste. După cum este cunoscut, în cursul campaniei din iarna anilor 1943—1944, armata sovietică a continuat ofensiva ei, izgonindu-l pe ocupant de pe teritoriul Uniunii Sovietice și provocându-i grele pierderi umane și materiale²⁸. Urmărind trupele hitleriste, care se retrăgeau sub loviturile nimicitoare care i se aplicau, forțele sovietice au atins și depășit frontiera de stat dintre URSS și România. În aceste condiții, în viața politică a României s-au produs — în mod necesar — noi evaluări, devenind tot mai fățișe luările de poziție ale factorilor politici cărora le apărea foarte clară la orizont catastrofa națională către care era împinsă România.

De altfel și în cadrul guvernului antonescian ca și în aparatul de stat se manifestau evidente semne care trădau teama acestora de momentul în care aveau să fie trase la răspundere în fața națiunii pentru nesăbuința cu care acționaseră, pentru vina de a fi dus țara pe margiaile prăpastiei. Guvernul antonescian a reluat — din aceste motive — negocierile diplomatice, în octombrie 1943, la Madrid, dovedindu-se interesat într-o înțelegere separată cu S.U.A. și Marea Britanie, cel puțin în legătură cu trimiterea în România a unor trupe anglo-americane, înaintea începerii unei noi ofensive sovietice la aripa sudică a frontului sovieto-german²⁹.

În acea conjunctură, în interesul spargerii coaliției fasciste și al izolării celui de-al III-lea Reich, se cunoaște că guvernul sovietic se arătase interesat să încheie un armistițiu chiar cu guvernul Antonescu. La 12 aprilie 1944, guvernul sovietic a și făcut propuneri de armistițiu în sensul celor discutate la Stockholm, punind condiția nu numai a rușrii relațiilor cu Germania nazistă dar și a participării militare a României la războiul antihitlerist.

Guvernul antonescian n-a acceptat aceste propuneri. Documentele vremii certifică faptul că Ion Antonescu a recurs la luarea unor măsuri de întărire a liniei existente a frontului, de întărire a zonei fortificate Cașin — Focșani — Nămoloașă — Brăila, de mărire a numărului unităților militare pe front ba, mai mult, a cerut lui Hitler să sporească efectivele trupelor germane în România. Prin asemenea măsuri, în acele condiții dezastruoase pentru țară, se recurgea de fapt la transformarea României într-un vast cîmp de război, se deschidea calea nimicirii așezărilor umane ale țării, calea ruinării economiei naționale, a pieirii altor zeci și zeci de mii de oameni nevinovați, pentru interese străine țării și poporului român.

A revenit Partidului Comunist Român, în acele complexe împrejurări, misiunea tragerii semnalului de alarmă cu convingerea neșrămutată că înlăturarea regimului antonescian și eliberarea țării de sub dominația Germaniei hitleriste erau posibile și de neamînat numai prin forța armelor prin insurecție, la care să participe masele populare și armata, în strînsă colaborare pentru țelurile comune, pentru asigurarea viitorului demn al patriei. Manifestîndu-și astfel de convingeri, P.C.R. se baza pe existența citorva condiții necesare: 1. creșterea hotărîrii maselor largi și, în primul rînd, a clasei muncitoare³⁰ de a se ridica la lupta pentru salvarea țării; 2. existența unor reale disponibilități de atragere a armatei alături de cauza eliberării țării prin forța de acțiune a factorilor interni; 3. agravarea vizibilă a crizei regimului politic antonescian; 4. existența unui context politico-militar extern favorabil declanșării și desfășurării victorioase a iminentei răsturnări revoluționare a regimului antonescian și a scoaterii țării din alianța cu Germania hitleristă.

Starea de spirit în România, orientarea opiniei publice se dovedeau cu toată evidența în acele momente favorabile trecerii la acțiune deschisă antonesciană și antihitleristă. Organele represive, semnalau, de pildă, că în rîndurile muncitorimii din întreaga țară există „o permanentă atmosferă de dușmănie împotriva actualului regim”, precum și faptul că aceștia „ar privi cu ochii buni o răsturnare a actualei ordini sociale”³¹.

²⁸ Vezi detalii în *Marea conflagrație a secolului XX*, Edit. politică, București, 1971, p. 233—256, 297—317, 355—386.

²⁹ Pentru a determina o asemenea hotărîre a Comandamentului aliat, guvernul antonescian au preconizat crearea de baze militare pe teritoriul României, în special la gurile Dunării, arătînd că „am fi mulțumiți să avem asemenea siguranță pe teritoriul nostru” (Arhiva M.A.E. dosar 17/1939, F. 9 XX. Nota Legației române din Madrid, 21 decembrie 1943, filele 10—19), „că ne gîndim să menajăm interesele permanente ale marilor puteri occidentale la gurile Dunării și, în general, în sud-estul Europei” (*loc. cit.*, dosar S. 5, Madrid, 21 decembrie 1943, filele 10—19).

³⁰ Vezi detalii în Gh. I. Ioniță, A. Simion, *Clasa muncitoare — forța socială fundamentală a mișcării antifasciste din România*, Edit. politică, București, 1974.

³¹ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 5, dosar 856, f. 137, 391; vezi mai pe larg în Gh. I. Ioniță, A. Simion, *Clasa muncitoare — forța socială fundamentală și mișcării antifasciste din România*, Edit. politică, București, 1974.

Atitudini deschise, antiantonesciene și antihitleriste, se semnalau și la sate; greu lovită de calamitățile și ororile războiului, adusă într-o sărăcie impresionantă, țărâניה se manifesta gata de a intra în acțiune, reprezentând un factor social important asupra căruia P.C.R. se străduia să-și exercite o cît mai adecvată influență³².

În ce privește floarea intelectualității românești — profesori universitari, membri ai Academiei Române, scriitori, artiști, ziariști ș.a.m.d. —, continuînd cu cinste tradiția progresistă, patriotică și umanistă a oamenilor de cultură și știință din țara noastră, au luat poziție deschisă în problemele fundamentale ale salvării țării. După cum este cunoscut, în aprilie 1944, un număr impresionant de oameni de știință și cultură, membri ai Academiei Române și profesori universitari — printre care C.I. Parhon, D. Danielopolu, N. G. Lupu, Al. Rosetti, M. Ralea, S. Stoilov, Gh. Vrinceanu, Dan Bădărău, A. Ojetea, Gh. Zane, Șerban Țițeica, C. Daicovicu, Emil Petrovici, M. Neculce, C. Moțaș, V. Rășcanu, V. Pavelcu, Al. Myller, Fr. Cernătescu, C. Bagdazar, Șt. Vencov, C. Balmuș, Gh. Nicolau, N. Profiri, Fr. Reinier ș.a. au adresat lui Ion Antonescu un important memoriu în care precizau: „În actualele împrejurări, tăcerea noastră ar însemna o crimă... Războiului nostru cu Rusia, Marea Britanie și Statele Unite trebuie să-i punem de îndată sfîrșit... Poporul român, sleit de un război prea lung față de puterile lui, nu se mai poate bate. Coboriți în stradă și întrebați trecătorii, mergeți în sate și orașe, ascultați glasul poporului. Prefetindenii veți vedea deznădejdea în ochi și același răspuns: NU! Pentru ce să mai luptăm? Interesele vitale ale statului și poporului nostru cer imediată încetare a războiului, oricare ar fi greutățile acestui pas. Sacrificiile pe care România ar trebui să le facă vor fi incomparabil mai mici și mai puțin dureroase decît continuarea războiului”³³.

Neadoptîndu-se nici un fel de măsuri care să fi dat de înțeles că Ion Antonescu răspundea în vreun fel la avertizamentele severe ce-i fuseseră adresate în acest memoriu, semnatarii săi, cărora li s-au alăturat și alți oameni de știință și cultură, au adresat noi apeluri conducătorului statului. La 4 august 1944, de pildă, într-un asemenea memoriu se preciza: „Ne găsim astăzi într-un mare moment istoric în care, dacă vom ști să luăm o atitudine, vom salva neamul și țara. Dacă însă vom întîrzia hotărîrea noastră, situația României va fi spăimîntătoare.

Nu se mai găsește nimeni în opinia publică care să susțină continuarea războiului și, dacă el continuă, luați o prea mare răspundere a situațiunii. De aceea, facem un nou și călduros apel la Domnia-Voastră, rugîndu-vă să faceți posibilă încheierea armistițiului”³⁴.

Acțiuni asemănătoare au întreprins profesorii secundari, învățătorii, alte categorii de intelectuali, invalizi și văduvele de război ș.a.m.d. dovedindu-se de fapt prin această largă mișcare de petiționare existența unei stări de spirit generalizate anti antonesciene și antihitleriste în România.

Starea de spirit potrivnică regimului și celui de al III-lea Reich creștea tot mai mult în armată³⁵. Din vastitatea materialului istoriografic existent ne mărginim a reține atenția asupra faptului că, în numeroase unități militare, comuniștii, uteciștii și antifasciștii au organizat grupuri antifasciste³⁶ care au furnizat informații și armament forțelor din rezistența civilă, au întreprins acțiuni de sabotaj și de pregătire a întoarcerii armelor, la momentul potrivit, împotriva hitleriştilor. Se cunosc datele esențiale în acest sens, pentru activitatea desfășurată pe asemenea coordonate la Flotila 3 bombardament de la Craiova, la Regimentul 3 pionieri, dis-

³² Detalii vezi în monografia *Alianța clasei muncitoare cu țărâניה muncitoare în România*, Edit. politică, București, 1969.

³¹ „România liberă” din 24 august 1944.

³⁴ Vezi revista „Forum” nr. 2—3/1969, p. 162—168 unde Gh. I. Ioniță a publicat acest memoriu integral și alte informații de această natură.

³⁵ Asupra unei asemenea problematici majore istoriografia noastră a insistat, pe deplin meritat, într-un impresionant număr de contribuții dintre care cu titlu de exemplu, amintim Constantin Olteanu *Mutații intervenite în conceptul de armată sub influența PCR în perioada 1921—1944* și Mocanu I. Vasile, *Factorii care au determinat armata română să întorcă armele contra Germaniei naziste și să participe la insurecția din August 1944*, ambele în „Contribuții la studierea istoriei contemporane a României”, Edit. politică, București, 1980, p. 167—181 și 198—214. Din tematica vol. 5—6/1979 al *Filelor din istoria militară a poporului român a se vedea, în mod deosebit, studiul lui Mihai Retegan intitulat: Aspecte ale stării de spirit a militarilor români în perioada 1940—1944*, p. 147—167.

³⁶ Vezi detaliile în Constantin Olteanu, Ilie Ceaușescu, Vasile Mocanu, *Activitatea Partidului Comunist Român în armată (1921—1944)*, E. it. militară, București, 1974; Ilie Ceaușescu, *UTC și tineretul din armată (1922—1944)*, Edit. militară, București, 1974.

locate în apropiere de Roșiori de Vede, la Regimentul de transmisiuni — aero de lângă București, la unități ale Diviziei 9 infanterie din Dobrogea, la două regimente de artilerie din Banat etc.³⁷.

Așa cum istoriografia noastră a dovedit, dorința de a acționa pentru ieșirea din războiul hitlerist și pentru întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste capătă o amploare din ce în ce mai mare în rândurile armatei, mai ales în primăvara și în vara anului 1944. Astfel, din ce în ce mai mulți ofițeri români, aflați sub influența partidelor politice și animați de grija față de destinele țării, vedeau salvarea României de la catastrofa către care era tot mai vizibil împinsă numai prin lupta energetică împotriva Germaniei naziste. În această situație se putea curent auzi printre acești ofițeri patrioți că „dacă rușii vor lua ofensiva noi să știm să schimbăm la timp atitudinea”³⁸.

Din asemenea puneri de problemă — judecăți de valoare ale unora dintre aceia care purtau pe umeri greul războiului și înțelegeau cel mai bine evoluțiile și involuțiile care se produceau — s-a putut determina o cotitură spectaculoasă a unui număr însemnat de generali și ofițeri superiori la acțiunea de eliberare a poporului român de sub dominația fascismului și alăturarea lui, cu toate forțele de care dispunea, la coaliția antihitleristă.

În aceste fenomene ce pot fi dovedite și au fost dovedite — cu forța de convingere a faptelor acestor conducători militari — constă explicația îngrijorărilor de la Berlin, a îngrijorării comandamentului german față de starea de spirit tot mai potrivnică în România a scopurilor urmărite de cel de-al III-lea Reich, stare de spirit devenită tot mai evidentă la jumătatea anului 1944 și în rindul cadrelor de comandă ale armatelor române. În acest sens, generalul Ferdinand Schörner, comandantul grupului german de armate „Ucraina de Sud” a ordonat, la 12 iulie 1944, comandanților celor două armate române și generalilor germani de sub comanda sa să ducă o luptă perseverentă împotriva fenomenelor de părăsire a pozițiilor de luptă de către ostașii români, cerindu-le să ia în această privință, cele mai severe măsuri³⁹. Concomitent, el a decis intercalarea unităților române printr-o marie unități hitleriste pentru a putea fi mai ușor supravegheate și, la nevoie dezarmate.

Astfel de măsuri se vedeau însă din capul locului ineficace pentru că, așa cum aflăm din documentul „Starea de spirit din armată”, alcătuit de Marele Stat Major al armatei române, la 28 iulie 1944, pe front, cei mai mulți comandanți de regimente românești declarau deschis că nu-și mai pot stăpâni unitățile intrucit starea de spirit antihitleristă era pe cale de generalizare⁴⁰.

O însemnătate deosebită păstrează la scara istoriei noastre naționale atitudinile și activitatea Marelui Stat Major român — în întreaga perioadă cuprinsă între septembrie 1940 și 23 August 1944 — desfășurate sub semnul ostilității față de politica Germaniei hitleriste în România, sub semnul efortului de contracarare a unor măsuri antipopulare ale dictaturii antonescienă⁴¹.

Din cele pînă acum subliniate rezultă cu toată claritatea că orientările comuniștilor spre o luptă insurecțională decisivă corespundeau pe deplin cu evoluția stării de spirit a maselor populare și armatei, cu voința acestora de a acționa ferm împotriva regimului antonescian și a trupelor hitleriste, ceea ce constituia un factor esențial, care a contat foarte mult.

Concluzia care se impune, așadar, în legătură cu situația social-politică a României în a doua jumătate a anului 1943 și la începutul lui 1944 privește, pe plan intern, adincirea contradicției dintre marea majoritate a populației și dictatura antonesciană. Cu alte cuvinte, prin componența social-politică și evoluția ei, mișcarea de rezistență antiantonesciană și antihitleristă a ajuns la momentul generalizării, astfel încît — în vara anului 1944 — condițiile pentru trecerea la acțiuni hotărîtoare erau coapte și Partidul Comunist Român a înțeles bine acest lucru. Totodată, în același interval de timp, pe plan extern se manifestau tot mai pronunțate divergențe între guvernul dictaturii antonescienă și cel al Germaniei hitleriste. Și pe acest plan, deci, des-

³⁷ Vezi, Gh. Zaharia, *op. cit.*, p. 35.

³⁸ Vezi în acest sens, documente ale Biroului statistic militar Sibiu — Rapoarte din 1944, în „Revista Arhivelor”, nr. 1/1959.

³⁹ Citat după Gh. Zaharia, *loc. cit.*, p. 35 (Institutul de marxism-leninism de pe lângă CC al P.C.U.S., Moscova, Arhiva secției Istoria Marelui Război al Uniunii Sovietice pentru Apărarea Patriei, inv. nr. 13643. Documente privitoare la armatele străine, Jurnalul de operații al Grupului de armate Ucraina de Sud, 1—31 iulie 1944, p. 58—59).

⁴⁰ Arhiva M. Ap. N., dosar 732/1, cap. VI, f. 14.

⁴¹ Vezi General-maior Ilie Ceaușescu în *File din istoria militară a poporului român*, nr. 5—6, Edit. militară, București, 1979, p. 190—237.

fășurarea evenimentelor demonstra existența unor condiții obiective care făceau posibilă organizarea, pe un plan superior, a luptei pentru realizarea intereselor fundamentale ale poporului nostru.

În contextul finalizării unor acțiuni esențiale pentru coalizarea mișcării de rezistență națională antifascistă și antiantonesciană, în intervalul de timp pe care-l avem în atenție, s-au produs citeva evenimente de mare rezonanță. Avem în vedere, mai întâi de toate, realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare, coloana vertebrală a întregii mișcări de rezistență națională, antifascistă și antiantonesciană. La capătul unor îndelungate tratative între conducerea P.C.R. și P.S.D.⁴², la mijlocul lunii aprilie 1944, s-a realizat acordul de Front Unic Muncitoresc dat publicității — în chip simbolic — cu prilejul zilei de 1 Mai 1944. În manifestul Frontului Unic Muncitoresc se preciza, mai întâi de toate, că: „1 Mai găsește muncitorimea din România precum și masele largi ale poporului român la marginea prăpastiei”⁴³.

În continuare erau înfățișate aspecte multiple ale tragediei pe care o trăia poporul român și se adresa chemări la luptă unită pe considerentul că: „Pacea pe care întreaga națiune o dorește trebuie cucerită prin lupta poporului, care trebuie să ia în propriile sale mâini soarta sa”. În manifest se sublinia, în mod deosebit, faptul că „Muncitorimea își strânge astăzi rindurile în Frontul Unic, la noi, ca pretutindeni. În ziua de 1 Mai, ziua ei de luptă și de speranță, muncitorimea organizată, unită de la comuniști până la social-democrați, cheamă întreaga clasă muncitoare, pe toți muncitorii organizați și neorganizați, întreg poporul român, toate clasele și păturile sociale, toate partidele și organizațiile, indiferent de culoare politică, credință religioasă și apartenență socială, la luptă hotărâtă pentru:

Pace imediată. Răsturnarea guvernului Antonescu, formarea unui guvern național din reprezentanții tuturor forțelor antihitleriste! Izgonirea armatelor hitleriste din țară, sabotarea și distrugerea mașinii de război germane! Sprijinirea Armatei Roșii eliberatoare, alianța cu Uniunea Sovietică, Anglia, Slatei Unite! Pentru o Românie liberă, democrată și independentă! Trăiască 1 Mai, ziua de înfrățire sub semnul păcii și de unire a clasei muncitoare!”⁴⁴.

Evenimentul de la 1 Mai 1944 s-a repercutat cu consecințe excepționale asupra trecerii desfășurate la organizarea detașamentelor înarmate muncitorești, purtând denumirea de Formațiuni de luptă patriotice⁴⁵.

După 1 Mai 1944 s-au intensificat, de asemenea, acțiunile de lărgire a coaliției politice antihitleriste. Contacte tot mai numeroase au avut loc între comuniști și reprezentanții altor partide și grupări politice. Se poate afirma cu toată siguranța că le-a revenit comuniștilor misiunea de mare cinste în fața istoriei acelor vremuri de a îndeplini rolul de catalizatori ai forțelor social-politice care puteau să aibă un rol și manifestau interesul potrivit pentru producerea unor transformări înnoitoare în viața țării prin răsturnarea dictaturii antonesciene și ieșirea de sub dominația Germaniei hitleriste, mergându-se până la întoarcerea armelor împotriva acesteia.

În evoluția rezistenței naționale antifasciste și antiantonesciene s-a înscris, în acest interval de timp, cu efecte pozitive, orientarea unor grupări politice și cercuri politice ale burgheziei spre ruperea alianței cu Germania hitleristă. Desigur, interesele și motivele acestor cercuri erau foarte diferite și contradictorii. În ce-i privește, comuniștii se străduiseră până atunci să cunoască în fond aceste interese și motive. De la 1 Mai 1944, pe un fir de continuitate și ascensiune, comuniștii și social-democrații au intensificat contactele cu aceste cercuri, obținând succesiv o serie de valoroase succese. Astfel, la 26 mai 1944, a fost realizată o înțelegere cu gruparea liberală condusă de Gheorghe Tătărescu, cu reprezentanții Partidului Socialist-Tărănesc — Lothar Rădăceanu și Mihail Ralea — și ai grupării național-democrate de sub conducerea lui Petru Țopa (derivată din fostul partid aflat, înainte de război, sub conducerea lui Nicolae Iorga), constituindu-se astfel Coaliția Național Democrată.

În ce-i privește pe Iuliu Maniu și Constantin I.C. Brătianu — oricât de greu le era, după îndelungi rătăcirii și speranțe, care se dovediseră a nu fi fost clădite decât pe nisip, cercurile politice occidentale nedându-le nici un fel de confirmare pentru gândurile și apelurile transmise până atunci pe la Ankara, Madrid, Lisabona, Londra, Stockholm și prin alte locuri ei ajungeau

⁴² Vezi detalii în Gh. Țuțui, A. Petric, *Frontul Unic Muncitoresc în România*. Edit. politică, București, 1971 și A. Petric, Gh. Țuțui, *Unificarea mișcării muncitorești din România* Edit. Acad. R. S. România, București, 1968, p. 7—36.

⁴³ „România liberă” din 26 mai 1944, Vezi textul integral în vol. 23 *August 1944. Documente*, vol. II, Edit. științifică și enciclopedică, 1984, p. 239—241.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ În acest sens lucrarea *Gărzile patriotice din România*, Edit. militară, București, 1974 în care autorii ei — colonel Leonida Loghin și col. Alexandru Petricean — înfățișează cu interesante detalii începutul formării și activității desfășurate de aceste formațiuni în zilele insurecției din August 1944.

treptat în fața unor semne de întrebare la care nu-și puteau da răspuns. De teamă de a nu rămâne în afara evenimentelor și în izolare totală, cei doi lideri au acceptat, în luna mai 1944, să participe la constituirea unui Comitet Central de acțiune format din reprezentanți ai P.C.R. (Lucrețiu Pătrășcanu), P.S.D. (Constantin — Titel Petrescu), P.N.Ț. (Iuliu Maniu), P.N.L. (Constantin I.C. Brătianu), și a unui birou, ca organ executiv, alcătuit din Petre Constantinescu-Iași și Vasile Bigu (P.C.R.), Ștefan Voitec și Iosif Jumanca (P.S.D.), Ghiță Pop și Nicolae Iudilă (P.N.Ț), Constantin (Bebe) Brătianu și C.C. Zamfirescu (P.N.L.)⁴⁶. În acest cadru s-au purtat tratative îndelungate pentru pregătirea evenimentelor hotărâtoare ce aveau să vină.

În ce privește poziția monarhiei, aceasta s-a menținut constant pe linia prudentă de a găsi soluții capabile să o scutească de răspundere în fața istoriei pentru vina de a fi patronat regimul antonescian. Între aceste soluții a figurat și preocuparea pentru determinarea unei acțiuni de ieșire a României din războiul hitlerist. Un timp, se știe, cercurile Palatului regal au contat pe planul propus de liderii P.N.Ț. și P.N.L., cunoscut sub denumirea de „planul Gigurtu”, care consta în înlocuirea, cu asentimentul lui Hitler, a lui Ioan Antonescu cu inginerul Ion Gigurtu sau cu un general agreeat de hitleriști, precum și a miniștrilor de externe, de război și a șefului Marelui Stat Major cu oameni de încredere ai regelui⁴⁷.

Este bine cunoscut faptul că la consfătuirea din noaptea de 13—14 iunie 1944, care a avut loc la casa conspirativă a P.C.R. din Calea Moșilor nr. 103, între reprezentanții P.C.R. (Lucrețiu Pătrășcanu și Emil Bodnaraș), ai Palatului regal și ai armatei (generalii Constantin Sănătescu și Gheorghe Mihail, col. Dumitru Dămăceanu, Grigore Niculescu-Buzești, Ioan Mocsonyi — Sîrcea și Mircea Ioanișiu)⁴⁸, în fața argumentelor comuniștilor, care au demonstrat caracterul nerealist și premedios al „planului Gigurtu”, guvernul hitlerist putând să fie pus în gardă, reprezentanții Palatului regal au renunțat definitiv la formula respectivă și au acceptat planul partidului comunist de înlăturare cu forța armelor a regimului hitlerist, prin acțiunea decisivă a factorilor interni. În același context, a fost desemnat, cu scopuri precise, un comitet militar, avind misiunea să se ocupe de pregătirea unităților militare în vederea răsturnării insurecționale iminente⁴⁹. Un rol esențial în elaborarea planului militar al acțiunii l-au avut Emil Bodnaraș și col. Dumitru Dămăceanu, precum și generalul Constantin Sănătescu⁵⁰.

Presiunea tot mai puternică a maselor, hotărâte să treacă la acțiuni decisive, presiunea din înseși rindurile P.N.Ț. și P.N.L., făcută asupra liderilor acestor două partide care erau îndemnați să lînă cont de evoluția situației politice și militare internaționale, au impus lui Iuliu Maniu și C.I. Brătianu clipa de luciditate în care, în sfîrșit, la 20 iunie 1944, au aderat la platforma propusă de comuniști pentru constituirea Blocului Național Democrat (B.N.D.). Platforma — avînd un net caracter antifascist, antihitlerist, general-democratic — prevedea: 1. Încheierea fără întîrziere, în baza ofertei făcute de aliați, a unui armistițiu cu Națiunile Unite (Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii), căuțînd a obține condițiunile posibile cele mai bune pentru interesele țării 2. Ieșirea României din Axă, eliberarea țării de ocupația germană, alăturarea ei de Națiunile Unite și restabilirea independenței și suveranității naționale; 3. În acest scop: înlăturarea actualului regim de dictatură și înlocuirea lui cu un regim constituțional, democratic, pe baza acordării drepturilor și libertăților civile, tuturor cetățenilor țării. 4. Menținerea unei ordini democratice și realizarea păcii, conform cu interesele statului și poporului român; 5. Prezentul acord intră imediat în vigoare și obligă partidele contractante la organizarea și ducerea în comun, fără nici o întîrziere, a acțiunii, pentru realizarea punctelor mai sus stabilite”⁵¹.

⁴⁶ Vezi Gh. Zaharia, A. Simion, *Politica de alianță a PCR și înfăptuirea insurecției din August 1944* în „PCR în viața social-politică a României (1921—1944)”, Edit. militară, București, 1971, p. 831.

⁴⁷ Vezi mai pe larg în Gh. Zaharia, *Insurecția poporului român din August 1944*, Edit. militară, București, 1979, p. 41. În concepția acestor cercuri, cei doi miniștri și șeful Marelui Stat Major, folosindu-se de poziția lor, ar fi trebuit să acționeze „înșelînd vigilența germanilor în vederea scoaterii țării din război” (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 104, dosar 9153, Declarații Lucrețiu Pătrășcanu).

⁴⁸ 23 august 1944. *Documente*, vol. II, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1984, p. 293—298.

⁴⁹ Din acest comitet militar au făcut parte; generalul de corp de armată în retragere Gheorghe Mihail — ce fusese scos din cadrele active ale armatei, la 10 septembrie 1940, împreună cu alți 10 generali, generalul de divizie Constantin Vasiliu-Rășcanu, comandantul Corpului 5 teritorial din zona principalului bazin petrolifer al țării, Prahova și Dimbovița și colonelul Dumitru Dămăceanu, șeful Statului Major al Comandamentului Militar al Capitalei.

⁵⁰ Gh. Zaharia, *op. cit.*, p. 42.

⁵¹ „România liberă” din 10 august 1944. Documentul integral este publicat în 23 August 1944. *Documente*, vol. II, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1984, p. 306—307.

Cu 20 iunie 1944 se încheiau practic acțiunile ce-și propuseseră să conducă la încheierea într-un tot unitar a mișcării de rezistență națională antihitleristă și antiantonesciană. Factori obiectivi și subiectivi de care trebuie a se ține cont în toată perioada pregătitoare pentru finalizarea acțiunii determinaseră o evoluție rapidă a coalițării forțelor social-politice ale țării. Practic, în acțiunea eliberatoare a țării au fost atrase, rind pe rind, toate păturile și categoriile sociale ale țării și aproape întreg peisajul politic al țării, excepție făcând doar cercurile rămase fidele până la capăt lui Ion Antonescu și purtătorii războiului alături de Germania hitleristă.

Tot ceea ce s-a întreprins și realizat pe linia coalițării forțelor antiantonesciene și antifasciste, antihitleriste, toate înțelegerile încheiate, în care P.C.R. era prezent și acționa ca un liant și nucleu dinamizator, constituiau în realitate, Frontul Național Antihitlerist pe care comuniștii îl preconizaseră încă în vara anului 1941 în documentele lor programatice. Acest fapt nu era scăpat de sub observare de organele informative hitleriste care relatau, la 5 august 1944, că „evoluția politicii interne din ultimele săptămâni arată clar o trecere a tuturor opozițiilor spre stînga, cu preluarea conducerii acestei opoziții de partidul comunist”⁵².

În acest context, la orizont rămînea o singură mare problemă — alegerea momentului hotărîtor pentru producerea evenimentelor mult așteptate de forțele coalizate pe platforma antiantonesciană și antihitleristă. În legătură cu aceasta, într-un șir de consfătuiri, care au avut loc după 20 iunie 1944, două concepții diferite se aflau în vie dispută : prima dintre ele, a organizațiilor politice coalizate, care se manifestaseră și se manifestau ferm pe poziții antiantonesciene și antihitleriste îndemna spre urgentarea pregătirilor pentru răsturnarea cu forța armelor a regimului antonescian ; a doua dintre ele, concepția liderilor P.N.Ț. și P.N.L. care căutau să limiteze totul la o lovitură de palat. Existența acestor două concepții a fost sesizată și de organele informative ale dictaturii antonesciene care relatau, la 26 iunie 1944, că Iuliu Maniu și Constantin I.C. Brătianu erau convinși că „o schimbare în România nu este posibilă decît sub presiunea evenimentelor din afară și mai puțin a mișcării interne. Acesta este nodul gordian al înțelegerii partidelor democratice și extrema stîngă, comuniștii urmărind crearea frontului democratic ca o formație de luptă imediată și efectivă împotriva conducerii și politicii actuale de război...”⁵³

Străduindu-se să mențină la cote înalte voința de luptă a tuturor partenerilor din cadrul Blocului Național Democrat, P.C.R. a depus continue eforturi pentru activizarea lor. Paralel cu discutarea — într-un cadru larg, pe care îl oferea însăși existența B.N.D. — a problemelor generale ale pregătirilor pentru declanșarea actului insurrecțional, o atenție deosebită a fost acordată elaborării, de către un grup restrîns, a planului acțiunilor armate.

Apropierea clipelor hotărîtoare în care răsturnarea revoluționară trebuia — în mod necesar și legitim — să se producă, găsea Partidul Comunist Român la punctul de comandă, în „seifurile” sale și sub directul său control aflîndu-se toate secretele acțiunilor pregătitoare, celorlalți participanți la evenimentele neacordîndu-li-se decît acces limitat, întotdeauna doar pe canalele și la chestiunile strict legate de locul și rolul lor în strategia generală a momentului istoric în fața căruia ne aflăm. Este meritul de excepțională însemnătate al partidului comunist — pe care, din păcate, istoriografia de pînă acum n-a reușit să-l sublinieze în suficientă măsură, la realele dimensiuni — acela de a fi reușit să stăpînească deplin dispozitivul organizatoric al acțiunii⁵⁴ și, mai ales, să asigure conspirativitatea deplină a tot ceea ce se întreprinsese și se întreprindea, astfel încît, la 23 August 1944, surpriza să fie totală atît pentru Ion Antonescu cît și la Berlin⁵⁵. În funcție de tot ceea ce s-a întîmplat atunci, în acea istorică zi, și după aceea

⁵² Vezi mai pe larg în Gh. Zaharia, A. Simion, *lucr. cit.*, p. 383.

⁵³ Cf. Gh. Zaharia, *Insurecția poporului român din August 1944*, Edit. militară, București, 1979, p. 44.

⁵⁴ 23 August 1944 a însemnat, practic, o victorie politică a unei concepții politice, pornită cu clarviziune de la comuniști și materializată, în chip fericit, pe coordonatele pe care le-au avut permanent sub supraveghere și control direct comuniștii. Ei au gândit consecvent la realizarea unei ample coaliții politice mergînd de la P.C.R. și pînă la Monarhie și, din treaptă în treaptă, au ajuns să construiască această coaliție, astfel încît, în timpul evenimentelor declanșate la 23 August 1944, comuniștii reprezentau unicul partid care avea legături și colabora cu toate partidele, grupările, organizațiile și personalitățile antifasciste, antihitleriste din țară. Această situație i-a permis partidului comunist să joace un rol politic hotărîtor, care depășea cu mult posibilitățile sale organizatorice, angajamentul său numeric în desfășurarea victorioasă a evenimentelor din August 1944.

⁵⁵ Foarte consistente concluzii sînt formulate în acest sens de Mihail E. Ionescu în studiul intitulat: *Apogeul crizei politico-militare a regimului antonescian în preajma declanșării insurecției din August 1944*. („Revista de istorie”, nr. 9/1980, p. 1651—1667).

se poate oare cineva îndoi de consecințele care ar fi putut fi produse dacă o cît de mică fisură ar fi intervenit în pregătirea actului insurrecțional sau dacă acțiunea ar fi fost deconspirată fie și pe un singur segment al ei? Cateșoric nu! Doar făcîndu-se bine acest lucru și deducîndu-se — pînă la ultimele resorturi — consecințele cu care s-ar fi soldat orice breșă care ar fi apărut, fie și în păstrarea secretului acțiunii ce se pregătea, oricine poate bine să înțeleagă și să recunoască meritul istoric al Partidului Comunist Român în asigurarea triumfului de la 23 August 1944, un triumf care era, în același timp, al tuturor forțelor sociale și politice cu care comuniștii au colaborat în cadrul largii coaliții pe care au inițiat-o, organizat-o, dinamizat-o și condus-o cu pricepere și cu consecvență — pînă la capăt. Istoria stă martoră așadar — cu argumentele-i de necontestat — că, din lunga noapte a suferinței unui întreg popor, s-a ieșit la 23 August 1944 sub steagul purtat cu strălucire prin furtuni de Partidul Comunist Român și potrivit cu orientările tactice și strategice ale acestui glorios partid. În acest context, în vîltoarea unor evenimente istorice cu puternică rezonanță în întreg spațiul românesc, în întreaga masă a poporului nostru, „*Declanșarea revoluției de eliberare socială și națională din August 1944 a inaugurat o etapă nouă în istoria patriei, a deschis calea împlinirii idealurilor și năzuințelor de dreptate și libertate ale poporului român, a cuceririi depline a independenței și suveranității naționale, a afirmării României ca națiune liberă și demnă în rîndul națiunilor lumii*”⁵⁶.

Mai mult decît au însemnat pentru poporul român, evenimentele răsunătoare declanșate în țara noastră la 23 August 1944⁵⁷ au influențat puternic evoluția operațiunilor militare pe fronturile celui de-al doilea război mondial, contribuind la scurtarea cu 200 de zile a confruntării și, prin aceasta, la evitarea altor sacrificii și tragedii cite ar mai fi putut să fie produse⁵⁸.

Aprinzînd toate reflectoarele istoriei asupra relui îndeplinit de Partidul Comunist Român în pregătirea și desfășurarea victorioasă a evenimentelor petrecute acum 45 de ani în viața țării noastre să subliniem apăsător că în condiția aspră a timpului i-a revenit lui — în principal — datoria de a suporta pe proprii umeri presiunea marilor imperative naționale. Meritul său esențial a constatat în faptul că — în ciuda unor dificultăți numeroase și foarte greu de descris astăzi la realele lor dimensiuni — și-a asumat voluntar misiunea istorică de a pregăti înfăptuirea revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă în România și s-a achitat cu cinste de această misiune. El a acționat din umbra ilegalității, din sediile clandestine, dintr-o serie de verigi legale și semilegale în care se putea camufla, din închisori și lagăre, chiar și din interiorul forțelor armate, ori de unde reușea să-și constituie un cap de pod. În primul rînd, pentru a semăna voința de luptă, pentru a ține vie flacăra împotrivririi, pentru a adînci nemulțumirea, a-i da temeluri precis conturate și logice, a o transforma în indignare și apoi indignarea în fapte de luptă. În al doilea rînd, pentru a contacta centrele de opoziție, a le armoniza interesele, în măsura în care aceasta era cu putință, desigur, punînd mereu accentul pe interesul național vital, făcînd apel la patriotism ca suprem liant al unui popor obligat să joace o carte decisivă, într-o situație istorică decisivă. În sfîrșit, pentru a face să bată la adresa oligarhiei ceasul avertamentului, care să anunțe sfîrșitul fatidic și să clatine înfatuarea puterii.

Toate acestea, firește, s-au petrecut în momente în care — datorită loviturilor grele și repetate pe care le primise și le primea — Partidul Comunist Român nu mai era un partid de masă — așa cum fusese, de pildă, în Mai 1921, cu cei peste 45 000 de membri ai săi — ci un partid de cadre, un partid politic care-și propusese să facă o politică mare, cu largi perspective, așa cum a și făcut-o, inițind, organizînd, dinamizînd și conducînd la victorie lupta antiantonesciană, antifascistă și antihitleristă din România, începînd-o în septembrie 1940 și sfîrșind-o, în chip măgistral, la 23 August 1944, dovedindu-se pe deplin capabil să unească pe aceeași platformă toate forțele patriotice, combatante. Explicația de fond a reușitei a constatat în faptul că aderența largă la punctul său de vedere, partidul comunist și-a dobîndit-o pentru că s-a identificat nu abstract, nu teoretic, nu lozincard, ci prin intervenții prompte directe și de răsunset cu interesele imediate ale nației.

Toate cele mai înainte înfățișate converg spre cîteva întrebări pe care trebuie să ni le punem, judecînd semnificațiile excepționale ale evenimentelor intervenite acum 45 de ani în viața României. Dacă nu ar fi dispus de toate atuurile despre care am amintit — structuri organizatorice flexibile, o concepție politică elaborată cu clarviziune, temeritate, vizibilitate în perspectivă — cum ar fi putut reuși partidul comunist să pună în mișcare un spectru atît de larg de forțe dispersate, unele fără nimic comun între ele, altele funciar rivale, inclusiv grupări anticomuniste? Cum ar fi putut să fie urnit din loc mecanismul voit înțepenit al partidelor/burgheze, cum ar fi putut să fie mobilizate cercuri militare de prim rang? Cum s-ar fi putut

⁵⁶ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate*, vol. 18, Edit. politică, București, 1979, p. 581.

⁵⁷ Cu privire la desfășurarea lor vezi Ilie Ceaușescu, Florin Constantiniu, Mihail Ionescu *100 de zile mai devreme*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1984, p. 57—106.

⁵⁸ *Ibidem*. p. 107 și urm.

ajunge la abordarea Palatului regal, să fie determinat regele să-l aresteze pe dictator și să-l predea în mina reprezentanților partidului comunist? Cum ar fi putut ajunge P.C.R. să determine declanșarea luptei armate împotriva trupelor hitleriste și să trateze prin impuțerniciții săi armistițiul cu U.R.S.S.?

În împrejurări atât de dramatice, crunt prigonitul partid comunist a devenit, prin clarviziunea și dăruirea revoluționară, patriotică a luptătorilor săi, prin perseverența și mobilitatea acțiunii, prin spiritul de sacrificiu și, mai presus, prin faptul că a acționat în cursul necesar obiectiv al istoriei, o adevărată inimă a națiunii române. Pe o asemenea poziție se afla Partidul Comunist Român atunci când a sosit istorica zi de 23 August 1944.

Acoperit de glorie, de merite nepieritoare în fața istoriei el ieșea la 23 August 1944 din ilegalitatea adâncă în care se aflate timp de mai mult de două decenii și pentru prima dată în istoria sa dobîndea posibilitatea de a participa la guvernarea țării.

În viața acestui partid, în viața României începea un nou ev, căruia îi aducem acum o finală cinstire.

Rolul de prim-plan jucat de P.C.R. în toate fazele pregătirii și înfăptuirii actului de la 23 August 1944 i-au creat un puternic ascendent politic în raport cu celelalte partide și i-au permis să preia și să mențină inițiativa politică și să imprime un curs revoluționar desfășurării începînd chiar de la 23 August 1944 a întregii vieți politice și a evenimentelor ce s-au succedat în istoria țării.

Acum, în lumina unor astfel de adevăruri indubitabile ale istoriei și în ceasuri de aleasă sărbătoare, cînd întreaga țară întîmpină cea de-a 45-a aniversare a Revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă pe coordonatele sigure ale epocalelor succese dobîndite pe calea făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintării României spre comunism, își etaleză deplina lor strălucire aprecierile recente ale tovarășului Nicolae Ceaușescu potrivit cu care: „Se poate afirma cu deplină temei, că actul istoric de la 23 August 1944 a pîs capăt pentru todeauna dominației imperialiste străine, a deschis calea înfăptuirii unor mari transformări revoluționare și trecerii la făurirea socialismului în România”⁵⁰.

R É S U M É

À l'occasion du 45-ème anniversaire de la révolution de libération sociale et nationale, antifasciste et antiimperialiste du 23 Août 1944, l'étude présente la contribution décisive du Parti Communiste Roumain à la lutte pour la réalisation d'une large coalition qui a organisé et accompli brillamment les événements qui ont assuré la transformation révolutionnaire de la société roumaine ouvrant la voie aux grandes transformations dans tous les domaines et le passage à l'édification du socialisme en Roumanie.

L'auteur énumère les principaux moments qui ont contribué à mettre d'accord toutes les forces sociales et politiques intéressées dans ces circonstances à renverser la dictature d'Antonescu, à faire sortir la Roumanie de la guerre hitlérienne et à retourner les armes contre l'Allemagne nazie.

Le rôle primordial joué par le Parti Communiste Roumain dans toutes les étapes de la préparation et de l'accomplissement de l'acte du 23 Août 1944 qui lui ont créé un fort ascendant politique par rapport aux autres partis et organisations, en lui permettant d'assumer et de maintenir dès le 23 Août 1944 l'initiative politique et d'imprimer un caractère révolutionnaire à la vie politique et aux événements qui se sont succédés dans l'histoire du pays.

P R E C I S

The arrival of the Soviet troops on Romanian territory in March 1944 and the perspective of our country becoming a combat zone, the English and American air raids which had started in April, the presence of about one million German soldiers, the deterioration of the population's condition, the policy of the dictatorial regime impelled the public opinion. The documents from that time prove the ostility of the Romanian people towards the anti-Soviet fascist war, towards the German troops and they also speak about protest actions

⁵⁰ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Ședința comună a Plenarei C.C. al P.C.R. a organismelor democratice și organizațiilor de masă și obștești*, 28 noiembrie 1988, Edit. politică, București, 1988, p. 18.

against the policy of the Antonescu-dictatorship and about a visible sympathy towards the United Nations. In many ways the public opinion influenced the political facts in the direction of constituting a common front for Romania's exclusion from the Hitler war, of the armistice with the United Nations, of the abolishment of the dictatorial regime and the return to a democratic one. The frame of mind of the Romanian people, its will to build up a new destiny constituted a fact of major importance in assuring the victory from the 23rd of August 1944.

Actul istoric de la 23 August 1944 — corolar al mișcării de rezistență condusă de Partidul Comunist Român

ELENA GHEORGHE

Parte integrantă a rezistenței europene, mișcarea de rezistență din România — formă specifică de luptă împotriva fascismului și a politicii revanșarde și de revizuirii teritoriale, avind drept obiective fundamentale apărarea ființei naționale, redobândirea independenței și suveranității, respectarea libertăților democratice și pentru pace — s-a manifestat odată cu ascensiunea fascismului în Germania, la începutul deceniului al IV-lea. Susținută, pe plan diplomatic, prin acțiunea de întărire a rolului Ligii Națiunilor în rezolvarea pe cale pașnică a diferendelor dintre state, în asigurarea securității statelor prin constituirea — după semnarea pactului de la Locarno, care, cu acceptiunea Franței și Angliei, dădea Germaniei libertatea revizuirii frontierelor spre est — unui sistem de apărare (Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică) cu participarea țării cu interese comune, prin îmbunătățirea relațiilor cu vecinii, între care un rol însemnat l-a avut reluarea relațiilor diplomatice cu U.R.S.S. (1934), mișcarea de rezistență din România a cuprins toate forțele sociale și politice, patriotice și democratice, conferind acesteia un caracter național.

Pe drumul său, ea a înregistrat marile greve ale ciferiștilor și petroliștilor din ianuarie-februarie 1933, crearea Comitetului Național Antifascist (1933), demonstrațiile antirevizioniste, antifasciste și antirăzboinice din întregul deceniu al patrulea — între care demonstrația de la 1 Mai 1939 din București — cea mai mare demonstrație îndreptată împotriva hitlerismului, în organizarea căreia un rol deosebit l-au avut tovarășul Nicolae Ceaușescu și tovarășa Elena Ceaușescu — și puternicele manifestații antifasciste și antihitleriste ce au avut loc concomitent în toate orașele și centrele importante din țară — Iași, Timișoara, Arad, Cluj, Reșița, Ploiești, Constanța, Galați, Brăila, Tirgu Mureș, Oradea, Baia Mare, Bacău, Piatra Neamț, Alba Iulia ș.a., 1 Mai 1939 constituindu-se, astfel, într-o puternică manifestare împotriva fascismului și războiului desfășurată în condițiile cînd fascismul era în ofensivă în Europa¹.

Vara anului 1940 a fost pentru România o pagină de gravă înfringere, contextul politico-militar creat amenințînd însăși suveranitatea statului. Regimul autoritar adus la conducerea țării a destabilizat sistemul politic din România și a slăbit capacitatea de mobilizare a națiunii pentru apărarea independenței, integrității și suveranității statului, prejudiciînd și raporturile internaționale ale țării. Sfișierea teritorială, instaurarea unui guvern agreeat de

¹ A se vedea pe larg: Olimpiu Matichescu, *1 Mai 1939 — moment semnificativ în lupta poporului român împotriva primăriei fasciste pentru apărarea independenței și suveranității naționale*, Edit. politică, București, 1974.